

ОДЛУЧУЈУЋА БИТКА
ПРВОГ СРПСКОГ
УСТАНКА

БОЈ НА ЧЕГРУ

Догађај који је означио преокрет у војном погледу у читавом периоду Првог српског устанка, био је бој на Чегру. Бој се одиграо на стратегијски важном узвишењу код Каменице, северно од града Ниша, 31. маја 1809, као наставак вишегодишњих офанзивних активности српских устаника, предвођених Карађорђем, које су биле усмерене ка ослобађању југоисточних области Београдског пашалука. Управо је след догађаја у припремању, току битке и њеним последицама – вагањем историјских чињеница, одлучио о несрећној судбини Првог српског устанка. Данас нас на тај период српске историје подсећа и јединствен споменик – Ћеле кула, коју су подигли Турци у Нишу, поређавши 952 лобање српских ратника у знак упозорења српском становништву.

Аутор прилога Дејан РИСТИЋ

ПРИПРЕМА ЗА БОЈ

Ако знате шта је невоља

„А колико сам џебане понео из Београда познато је Вам - и ето до сад до толико дошло да више од 7 сандука неима у целом логору. А сваки дан бијемо се и по 1.000 пушак изабацимо, из тога можете судити каквое нам нужда и невоља. Из тога узрока, ако знате шта је невоља и како може од нас бити расудите и нама у помоћ ускорите што брже можете, докле пут нам Турци нису пресекали, тако, да нити писмо можемо вам послати. Кое ако неускорите с џебаном и с војском, будите уверени да ће се скоро то нам случити” - део писма Милоја Петровића Трнавца, заповедника у боју на Чегру. Правитељствујушчем совјету српском.

Карађорђе и устаници

Период безмало двогодишње обуставе непријатељстава између Руса и Турака омогућио је Порти да дефинише нову ратну стратегију у односу на побуњене Србе, реорганизује своје трупе на јужним ободима Београдског пашалука и да знатно јачим снагама крене у снажну офанзиву против устаника која је за циљ имала његово потпуно гушење. Одлучујући догађај, који је означио преокрет у војном погледу у читавом периоду Првог српског устанка, представљао је бој на Чегру.

Бој на Чегру одиграо се на стратегијски важном узвишењу код Каменице, северно од града Ниша, 31. маја 1809. године. Овај окршај представљао је наставак вишегодишњих офанзивних активности српских устаника, предвођених Карађорђем, које су биле усмерене ка ослобађању југоисточних области Београдског пашалука. Основни правац напредовања, након боја на Делиграду почетком септембра 1806. године, био је усмерен у правцу Ниша. Главна идеја и замисао устаничких старешина имала је за циљ зау-

зимање, односно ослобађање Ниша.

Заповедништво над јединицама јачине око 16.000 људи било је поверено угледном устаничком старешини Милоју Петровићу Трнавцу, који је са повереним трупима 27. априла 1809. напустио Делиград у намери да нападне и заузме Ниш у коме се у том периоду налазио отомански гарнизон јачине око 15.000 војника. Српски устаници напустили су своје дотадашње утврђене положаје на Делиграду код Алексинца и упутиле се у правцу Ниша, старим путем преко Мозгова, Суботинаца, испод Шуматовца ка Бистрову и даље преко Крупца и Лесковика ка Попадику и Каменици. Српске трупе прешле су том приликом раздаљину од око 40 километара.

Милоје Петровић досегао је 2. маја линију Попадика–Репиште–Раваниште–Бели брег и заузео положаје у региону Каменице надамак Ниша.

Устанички заповедници одржали су својеврсни Ратни савет током кога су се искристалисала два опречна мишљења. Једно је заступао главнокомандујући устаничким јединицама Милоје Петровић, који је заговарао убрзани напад на сам град Ниш и тамошњи отомански гарнизон. Са друге стране, опцију чекања да се противник приближи, заступали су војвода Петар Добрњац и Хајдук Вељко Петровић. Већина устаничких првака стала је на њихову страну, што је одредило коначан ратни план устаника, а следствено томе и сам неповољан исход боја на Чергу.

ПОЗИЦИОНИРАЊЕ ТРУПА

Српске трупе у боју на Чергу чинило је, као што је то претходно речено, око 16.000 бораца, укључујући и око 2.000 коњаника. Артиљеријску подршку пружала су два пољска топа, два шестофунташа и седам топова прилагођених дејствовању из шанчева.

На запоседнутим положајима ископани су шанчеви, а одређен

је и формиран распоред главних устаничких јединица. На десном крилу налазио се одред војводе параћинског Илије Барјактаревића, који је чинило око 2.000 бораца, док је лево крило, сачињено од око 3.500 устаника, стационирано на јужним обронцима Белог брда у близини Горњег Матејевца, било под заједничком командом војвода Петра Добрњаца и Хајдук Вељка Петровића. На положајима на Раваништу код Каменице налазиле су се трупе под непосредним заповедништвом Милоја Петровића Трнавца. У првој борбеној линији у том делу бојишта налазили су се бећари под командом Петровића.

Средишњи део устаничких снага, који је своје шанчеве поставио на самом Чергу, чинило је око 3.000 пешака под командом ресавског војводе Стевана Синђелића. Устаничке јединице располагале су са више топова различитих карактеристика, од којих су два била постављена на левом крилу, а четири у шанчевима на Чергу. Коначно, резервне трупе, под командом млавског војводе Паула Матејића, биле су лоциране на оближњем Теменом врху. Услед изостанка јасне и ефикасне стратегије супротстављања противнику и отвореног сукобљавања водећих устаничких старешина, поједини делови српских трупа отпочели су, према сведочењима историјских извора, и са пљачкањем насеља у околини бојишта и прикупљањем ратног плена.

Истовремено, заповедници отоманских трупа у Нишу и широј околини убрзано су се и предано припремали за наступајући окршај.

Стална посада отоманског гарнизона стационираног у Нишу, која је била појачана трупима под заповедништвима Мустафа-паше Ђаковачког, Махмуд-паше призренског и Милић-Цинић-паше, располагала је са око 10.000 до 15.000 војника. Исмаил-паша из Сереза појачао је отоманско људство са додатних 18.000 бораца.

Анализирајући стање на широј линији фронта и неактивност руских трупа на Доњем Дунаву, велики везир Јусуф-паша исправно се одлучио да отоманске јединице стациониране у Нишу и околини ојача са већ поменутих 18.000 војника које је упутио из области Доњег Дунава и из региона Сереза, Лесковца, Приштине и Ђаковице. Тиме је иницијална релативна надмоћ у људству коју су имале устаничке снаге била вишеструко поремећена у корист отоманских трупа.

Србима се у боју на Чергу супротставила отоманска војска јачине око 35.000 ратника на чијем се челу налазио енергични Ахмед Хуршид-паша.

Отоманска пешадија и артиљерија били су распоређени у нишкој тврђави, а коњичке јединице на простору између Ниша и Нишке Бање, изводећи повремене изненадне нападе на српске положаје на Чергу. До 15. маја одбијена су три напада низама под заповедништвом лесковачког Шахит-паше. Охрабрени релативно лаким успесима у супротстављању отоманским нападима, српски заповедници определили су се за опцију примања напада уместо да сами са својим трупима искористе ефекат изненађења, нападну противника дух широког простора бојишта и евентуално угрозе сам град Ниш.

Панорама Черга

Упркос сазнањима о континуираном пристизању нових отоманских јединица из Доњег Подунавља, Среза, Лесковца и региона Косова и Метохије, главнокомандујући устаничким трупима на Чегру Милоје Петровић остао је у стању неактивности тражећи од војводе Карађорђа додатних 15.000 бораца за појачање сопствених јединица. Истовремено, изостанак било каквог стратегијског покрета, односно озбиљнијих окршаја са све бројнијим непријатељем, допринео је обнови личног ривалства између Милоја Петровића и Петра Добрњца, који се убрзо пренео не само на нижи заповеднички кадар, већ и на велики број устаника који су се налазили на Чегру.

СУКОБ У СОПСТВЕНИМ РЕДОВИМА

Нетрпељивост између Милоја Петровића и Петра Добрњца потицала је од чињенице да су војвода Карађорђе и председавајући Правитељствујушчим совјетом српским Младен Миловановић, приликом одбирања заповедника устаничких трупа на тзв. јужном фронту, примат дали Петровићу а не Добрњцу, који се надао том високом положају. Овакав развој догађаја изазвао је разочарење код Добрњца, победника у боју на Делиграду у септембру 1806. године и прослављеном заповеднику који се доказао у дужем периоду. Сматрајући да је неправедно деградиран у ранг другоразредног заповедника, војвода Петар Добрњац определио се да своје незадовољство исказе прилично самовољним и самосталним извођењем оружаних акција у делу бојишта које су запоселе јединице под његовом командом. Врхунац разједињености српских заповедника на Каменици представљао је одлазак Добрњца и његових ратника са положаја код Каменице, свега три дана уочи почетка чегарског боја.

Хајдук Вељко Петровић, истакнути устанички првак и заповедник, суочио се са истим проблемом као и Петар Добрњац. И он је своју улогу у предстојећем каменичком боју, као и у случају његовог позитивног исхода по Србе, доживљавао као нешто што је било у потпуном нескладу са његовим дотадашњим успесима и заслугама. Истовремено, жељан успеха и славе у судбоносном боју са отоманским трупима, и војвода Стеван Синђелић је за себе на силу издејствовао истурени положај на самом Чегру, како би био најближи Нишу и у случају успеха српског оружја у каменичком боју одиграо пресудну улогу у евентуалном заузимању тог града.

Разједињеност и међусобно сукобљавање водећих заповедника српских устаника у боју на Каменици потицала је, дакле, од отворено супротстављених појединачних сујета старешина који су носили највећу одговорност за исход боја. Непоштовање ауторитета главнокомандујућег устаничких трупа Милоја Петровића довела је, стога, до отвореног нејединства, односно изостанка тако потребног централизованог ланца командовања.

Неодлучност и оклевање главнокомандујућег устаничких јединицама, Милоја Петровића, резултирало је изостанком благовременог српског напада на Ниш у коме се почетком маја 1809. године налазио релативно слабији отомански гарнизон. Истовремено, мировање устаничких трупа омогућило је заповедницима отоманских јединица да попуне људство и захваљујући повременим, мањим окршајима у региону Каменице у потпуности сагледају стратегијски положај и јачину устаничких снага.

Војвода Петар Добрњац

У пуном јеку устаничких војних успеха који су се низали у периоду између 1804. и 1809. године, Петроград је, упркос обећањима, избегавао да озбиљније ангажује своје трупе ради отварања главног фронта према отоманским јединицама у региону Доњег Дунава. Руски двор је за такав став наводио више разлога. Неактивност руских трупа правдана је изливањем Дунава, мањком понтонских средстава и малобројношћу самих јединица.

Захваљујући таквом развоју ситуације, Порта је била у могућности да безмало све своје расположиве снаге у Румелији, европском делу Царства, упuti ка Београдском пашалуку, односно на онај део фронта који је у стратегијским и политичким плановима и визијама устаничких заповедника у том раздобљу био стављен на последње место.

Услед појачаних отоманских војних активности и вешто изведених провокација у области Видина и Књажевца, које су за циљ имале бројчано слабење устаничких трупа на Чегру, Хајдук Вељко Петровић 17. маја напустио је са делом људства положаје код Каменице, како би се упutio ка Књажевцу и Сокобањи.

Истог дана када је Хајдук Вељко Петровић без знања и претходне сагласности главнокомандујућег српским трупима на Каменици напустио утврђене положаје, Милоје Петровић упutio је детаљан извештај о стању на тзв. јужном фронту Правитељствујушчем совјету српском:

НЕЗАВИДНА СИТУАЦИЈА

„Познато вам творим, како сам досад већ три поште послао, да ми џебане и војску што брже овамо пошљете, зашто војска Турска сваки дан долази у Ниш и из сви страна, и ето до данас нити одговора од вас неимам, а камо ли да сте ми џебане и војску послали. Зато ако мислите у животу сачувати и ову сиротињу неизгубити, незадржно мезулски џебану и војску овамо пошљете; зашто знате ли да ће нас Турци умуасерити до неколико дана, ако војска не дође. А колико сам џебане понео из Београда познато је Вам – и ето до сад до толикое дошло да више од 7 сандука неима у целом логору. А сваки дан бијемо се и по 1.000 пушака избацимо, из тога можете судити каковае нам нужда и невоља. Из тога узрока, ако знате шта је невоља и како може од нас бити расудите и нама у помоћ ускорите што брже можете, докле пут нам Турци нису пресекали, тако, да нити писмо можемо вам послати. Кое ако не ускорите с џебаном и с војском, будите уверени да ће се скоро то нам случити...”

Обавештавајући Правитељствујушчи совјет српски о незавидној ситуацији у којој су се нашли устаници на положајима на Каменици и наслуђујући све извеснији неуспех у наступајућем боју, Милоје Петровић указао је на потребу да се преко руских представника у Пашалуку издејствује ангажовање руских трупа како би се зауставило даље пристизање отоманских јединица у Ниш. „... зашто овамо оживе Турчин са сви страна, као лист на гори, и сваки дан долази у Ниш војска ... да неznam од бриге што ћу чинити, нити како ће се ово место одржати. А камо ли што је Делиград остао готово празан и ево се бојим да Турци какову штету у њему неучине; а нама нека буде Бог у помоћи!” ■

НАРЕЂЕЊЕ ЗА ОПШТИ НАПАД

Нек нам је БОГ у помоћи

Упркос изузетно тешком положају устаника и крајње неизвесном исходу очекиваног сукоба са све бројнијим отоманским трупима, 28. маја Хајдук Вељку Петровићу придружио се и војвода Петар Добрњац са јединицама које су се налазиле под његовом командом. Овакав увод у одлучујући окршај са далеко бројнијим, увежбаним и боље опремљеним отоманским снагама додатно је ослабио ионако мале српске шансе за успех у предстојећем боју на Чегру.

Користећи се неактивношћу устаничких јединица и њиховим слабењем одласком трупа под командом Хајдук Вељка Петровића и војводе Петра Добрњца, Ахмед Хуршид-паша издао је 31. маја 1809. наређење за општи напад на устаничке положаје у ширем рејону Каменице. Мета првог општег отоманског напада била је усмерена ка делу српске линије одбране коју је до 28. маја држао устанички контингент од око 600 бораца под заповедништвом војводе Петра Добрњца. Како је он са својим саборцима напустио бојиште, само три дана пре почетка боја, ти положаји остали су непопуњени, што су заповедници отоманских трупа вешто искористили.

Уз подршку артиљерије са оближњег брда Виник на средишне устаничке трупе, које су чиниле јединице под заповедништвом Синђелића, надирала је, поред пешадије, и отоманска коњица ојачана са два топа, док су устаничка оба крила нападали отомански пешадинци.

Продирући кроз брешу у српским шанчевима која је настала одласком ратника Петра Добрњца, отоманске трупе брзо су напредовале и приближиле се устаницима који су под заповедништвом војводе Стевана Синђелића пружали одлучан, мада узалудан отпор.

ПРВИ ЈУРИШИ ОДБИЈЕНИ

Пошто су се приближили српским положајима на Чегру на пушкомет раздалине, Турци су испалили плотун а потом започели главни фронтални јуриш који су зауставили српски устаници укупани у вишеструким шанчевима. Током преподнева, Срби су уз огромне напоре и велике људске губитке успели да одбију више отоманских напада на чегарске шанчеве. Иако су крилни устанички положаји на Попадики, Репишту и Раваништу били нападани знатно мањим отоманским трупима, српски заповедници упутили су ка центру одбране на Чегру незнатна појачања, упркос чињеници да се главнина отоманских снага жестоко обрушила на устанике које је предводио војвода Стеван Синђелић.

Увиђајући све незавиднији положај устаничких трупа на Чегру, Синђелић је безуспешно покушавао да затвори бреше на положајима, али су отоманске трупе надирале несмањеном јачином и бројем. Губици су били изузетно велики. Почела је борба прса у прса. Дуготрајне

Војвода Стеван Синђелић

борбе на самом Чегру донеле су још већу погибију, али су отоманске трупе без већих потешкоћа попуњаване одморним снагама које су континуирано увођене у борбу. Неуспеху устаничких трупа које су запоселе положаје на Чегру додатно је допринео и изостанак наредбе главнокомандујућег српским јединицама Милоја Петровића Трнавца својим ратницима с циљем пружања неопходне помоћи устаницима предвођеним војводом Стеваном Синђелићем, упркос чињеници да су Петровићеви борци јасно показивали жељу да нападима на отоманске јединице помогну својим саборцима опседнутим на Чегру. Да ли разлог пасивном држању главнокомандујућег српским трупима у овом одсудном оружаном окршају са отоманским јединицама треба тражити у његовом неочекиваном оклевању или у томе треба видети последицу његовог личног сукоба са Синђелићем, до кога је дошло уочи самог боја, тешко је рећи. Остаје чињеница да значајан део српских трупа у боју на Каменици није учествовао у борби, чиме је српски контингент, опседнут на делу бојишта на Чегру, био препуштен својој трагичној судбини.

ПОСЛЕДЊИ ОДГОВОР ВОЈВОДЕ СИНЂЕЛИЋА

Схвативши да је сваки даљи отпор далеко надмоћнијем противнику апсолутно узалудан, а не желећи да положи оружје, војвода Стеван Синђелић посегао је за самоубилачким подухватом јединственим у националној историји. Позвавши бројне саборце да се по свом нахођењу и вољи повуку и тако спасу животе, војвода Синђелић испалио је хитац из пиштоља у правцу западног складишта муниције што је изазвало страховиту експлозију и погибију више хиљада српских и отоманских ратника. Тиме је одређен исход боја на Чегру и потврђен наслђивани потпуни пораз устаничких снага.

Обесхрабрен и деморалисан главнокомандујући устаничким трупима Милоја Петровић напустио је положај и своје јединице и побегло у правцу Делиграда. Поведени његовим примером, преостали Срби напустили су крилне положаје дајући се у бег пред отоманском коњицом која је наставила даље гоњење противника, изазвавши додатне људске губитке међу устаницима.

У боју на Чегру, према проценама, страдало је око 4.000 српских устаника. Овај окршај представљао је не само највећи и најзначајнији војни пораз Срба током читавог периода трајања Првог устанка, већ је омогућио и несметани продор победничких отоманских трупа долином реке Јужне Мораве у правцу делиградских шанчева. ■

КАРАКТЕР И ПОСЛЕДИЦЕ БОЈА

Свак је чувао свој шанац

„Ударе Турци свом силином на Ресавски шанац. Војници су из другијевих шанчева хтјели да иду Ресавцима у помоћ, али Милоје заповједи да се нико није макао, него нека свак да чува свој шанац. Турци ударе на Ресавски шанац на јуриш, и Ресавци су се јуначки бранили, али ко ће сили Божјој одољети?” - запис о боју на Чегру Вука Караџића

С карактеру и последицама боја на Чегру сведоче ретки оновремени историјски извори. Илија Ћоса, учесник самог боја, у свом сведочанству, између осталог, указује на то да се „у среду, по Св. Тројици, упарадише коњици турски: прво бели, па затим зелени, за овим алатасти, па дораста, па најпосле црни, а пред први ред истераше два топа коњичка; па кад дову свршише, они избацише два топа, те полако приближише се к шанцу Чегарском. Одавде из шанца, осле се један плотун па се претрже, а Турчин онда преко шанца, па стадоше севати сабљама и сећи. Срби су се држали јуначки, секли су ножевима и тукли кундацима Турке од јутра до иђиндије и пападају готово сви; њи тројица, четворица, излегоше сасвим рањени: Ђук Милош из Ћићевца, округа алексиначког, добио је дванаест рана и све лежао на трбуху; једном од Ресаве, који је онако рањен, пошто је изашао из шанца, на свом јатагану поштапао, била је полутина стражња од главе пресечена и заносио се натраг, па му је привеза и састави Стеван Кара из Левча, и доведе га јоште жива до Делиграда...”

Вук Стефановић Караџић, сведочећи о боју на Чегру, говори о страховитом покољу који се одиграо на бојишту: „Искупише се сви Турци према Србима, један дан (негде око Петровадне) баш када је Петра (Добрњца – прим. приређивача) са коњацима Хајдук Вељко био одазвао Гургусовцу (Књажевац – прим. приређивача) у помоћ, ударе Турци свом силином на Ресавски шанац. Војници су из другијевих шанчева хтјели да иду Ресавцима у помоћ, али Милоје (Петровић – прим. приређивача) заповједи да се нико није макао, него нека свак да чува свој шанац. Турци ударе на Ресавски шанац на јуриш, и Ресавци су се јуначки бранили, али ко ће сили Божјој одољети? Једни су Турци напали, а други су преко њих ишли у напредак, и тако кад се опкопи испуне мртвима, живи преко њих навале у шанац и стану се са Србима бити пушкама кијачки, сјећи и бости сабљама и ножевима, и чупати се за вратове. Кад кнез Стефан (војвода Стеван Синђелић – прим. приређивача) види да Турци обладаше, он из пиштоља запали шебану и

Петар Петровић Карађорђе, вођа Првог српског устанка

отиде у вјетар с многијем Србима и Турцима који су били око њега. И тако изгину сви Ресавци, којих је, као што се онда говорило, било око 3.000; само син кнеза Стефана, младо и врло црномањасто момче, узјаше на кнежева хата, и умјешавши се међу Турке поглавице, остао је у животу и дошавши међу Србе каже како је било...”

После страховитог пораза у боју на Чегру, устаничке снаге на тзв. јужном фронту убрзано су се повукле на положаје југоисточно од Делиграда, чиме су борбе отпочете каменичким бојем биле настављене током више од два месеца. Истовремено са српским повлачењем ка Делиграду, Хајдук Вељко Петровић са делом јединица пребацио се у рејон Сокобање. Циљ тог прегруписивања био је мотивисан потребом Срба да направе нову, овога пута успешнију баријеру у односу на надируће отоманске трупе, али и да их онемогуће у даљем напредовању долином Јужне Мораве дубље у правцу Шумадије и Браничева.

ОДБРАНА ШАНЧЕВА НА ДЕЛИГРАДУ

Одбраном шанчева на Делиграду, које су као последица српског пораза у боју на Чегру великим пешадијским снагама и тешком артиљеријом нападале отоманске трупе предвођене победником у каменичком боју Ахмед Хуршид-пашом, заповедали су Милоје Петровић Трнавац и Петар Добрњца. Може се претпоставити да је потребу поновног заједничког деловања двојице истакнутих устаничких старешина, чије су несугласице, које су кулминирале Добрњчевим самовољним напуштањем положаја код Каменице, добрим делом узроковале српски пораз у боју на Чегру, условило сазнање да су њихове тешке грешке претиле да доведу до изненадног, неочекиваног и потпуног слома читавог устанка.

О наставку неповољног развоја ситуације након пораза у каменичком боју, Петровић и Добрњца непосредно по свом пристизању у Делиград извештавали су и руског представника у Београдском пашалuku Родофиникина, наглашавајући свој изузетно тежак положај.

Они су указивали како су из поузданих извода били у поседу информација о томе да су заповедници отоманских снага издали наређење „да сви (отомански ратници – прим. приређивача) сложено дођу на нас и да остане пешака да нас обколе и да бију топом и кумбарама нас, а коњици сви да ударе по најијама да робе и плену до Дунава ... И надамо се до сутра да ћеду доћи и ми се приправљамо и утврдимо што боље можемо, а једну смо војску оставили на пољу ако би нас обколили да све споља ударе на Турке, ако ли Турци пођу у нају да од опет ове пошаљемо за Турцима.”

Сазнавши за пораз на Чергу и тежак положај устаничких јединица на Делиграду, Карађорђе је напустио опсаду отоманског гарнизона стационарног у Новом Пазару и убрзано, преко Тополе, пребацио своје људство и значајне делове устаничких трупа из београдске, прочанске, смедеревске и крагујевачке нахије на делиградско бојиште чиме је број српских устаника у тој области досегао око 30.000 бораца.

Упркос пристиглом појачању ситуација на делиградском бојишту и даље је била критична по Србе. Вожд Карађорђе упутио је 10. јула детаљно писмо руском фелдмаршалу Прозоровском у Букурешт у коме га је, поред осталог, обавестио да се ситуација на Делиграду знатно погоршала када су „Турци 28го јунија нас са четири стране такођер и Государја Вељка обколили и ... сви кад би крила имали излетети нас спасти не би могли”.

Карађорђе се 12. јула из Ћуприје писмом обратио и Родофиникину молећи га да заповедник руских јединица стационараних на Доњем Дунаву генерал-мајор Исајев упути „ако је възможно ... неку част војске уз Тимок да би се одовуд Турци потегли Видину, зашто управо на нас јесте весма мложество Турака и сваки дан непрестано баталије (битке – прим. приређивача) јесу да је тешко очима гледати”. Један од већих окршаја на Делиграду, у коме је дошло до значајнијих људских губитака на отоманској страни, а о којима је у свом писму Родофиникину сведочио вожд Карађорђе, одиграо се 16. јула. Упркос великим губицима, отоманске снаге непрестано су настављале своје нападе на утврђене устаничке шанчеве на Делиграду.

ДА ЈЕ ТЕШКО ОЧИМА ГЛЕДАТИ

Придружујући се вождовим апелима за помоћ, упућеним руским дипломатама и високим војним старешинама, Родофиникину је у исто време из Делиграда писао и сам Милоје Петровић. Отворено молећи за хитну помоћ руских трупа, Петровић је наглашавао: „Ако какова помоћ од нашега милостиваг покровитеља и императора росијскога доћи мисли ... нек сад дође што брже може да нас избаве.” Ове поруке војводе Карађорђа и највиших устаничких старешина сведочиле су о скоро безизлазној ситуацији у којој су се након пораза у каменичком боју нашле српске устаничке трупе, сучене са добро организованом и високо мотивисаном отоманском војском предвођеном енергичним Ахмед Хуршид-пашом.

Паралелно са интензивирањем борби на Делиграду, заповедници отоманских снага одлучили су да пошаљу Алију Гушанца са око пет хиљада ратника ка ражањској нахији како би отварањем новог бојишта додатно ослабили одбрамбену моћ устаника и принудили их да истовремено пружају отпор континуирано надирућим отоманским снагама.

Интензитет напада отоманских снага на утврђене српске положаје на Делиграду није јењавао ни током месеца јула када је привремено отворен но-

ви фронт у рејону Кладова на Доњем Дунаву. Истовремено са тешким и судбоносним борбама на тзв. јужном фронту, српске устаничке јединице убрзано су се повлачиле са својих положаја на реци Дрини, у Старом Влаху и из ширег региона Новог Пазара.

Не обазирјући се претерано на поновљене вапаје војводе Карађорђа и Милоја Петровића, фелдмаршал Прозоровски издао је средином јула наређење генерал-мајору Исајеву да са својим јединицама притекне Србима у помоћ. То је учинио тек када је била отклоњена и последња озбиљнија сумња у вези са аустријским непријатељским намерама у односу на руске трупе које су се налазиле у ширем рејону Доњег Дунава.

Трупе генерал-мајора Исајева, које је чинило шест батаљона пешадије, два козачка пука и око три стотине пандура, прешле су Дунав код места Гогош и сусреле се са устаничким јединицама јачине око хиљаду ратника и шест топова, који су под опсадом већ дуже време држали отомански гарнизон стационаран у Кладову. Било је очекивано да Кладово заузму здружене руске и српске трупе, што је могло да представља важан војно-политички догађај који би без икакве сумње допринео делимичном побољшању свеукупне ситуације на бојиштима у Београдском пашалуку. Међутим, иако је отомански гарнизон у Кладову чинило свега око четири стотине ратника, далеко бројније руске трупе, потпомогнуте српским устаницима и артиљеријом, напале су градске редуте а када су их браниоци одбили, врло брзо су напустили даљу опсаду кладовске тврђаве.

Последице неочекиваног руско-српског неуспеха под Кладовом биле су много веће него што се то могло очекивати. Генерал-мајор Исајев повукао је преостале руске трупе на леву обалу Дунава, док су Срби на том делу бојишта изгубили дотадашњу снагу и иницијативу. Део устаничких трупа под Кладовом дезертирао је и тиме додатно ослабио снаге на том делу фронта. Истовремено, вест о неуспеху здружених руских и српских устаничких снага код Кладова на Дунаву додатно је негативно утицала на ионако низак морал српских трупа у делиградским шанчевима, док је додатно осокотила офанзивне отоманске јединице.

Ахмед Хуршид-паша покушао је у више наврата да обухватним маневром опколи бокове српских устаника, који су се налазили у шанчевима на Делиграду, али је сваки пут бивао одбијен. Миленко Стојковић преузео је током вишенедељних борби на Делиграду заповедништво од рањеног војводе Карађорђа и увео у битку одморних око 2.000 ратника који су скоро сви страдали у окршају прса у прса са отоманским јединицама. Овај неуспех додатно је умањило способност Срба да се успешно одупру надирућим отоманским јединицама.

У делиградским шанчевима остало је око 9.000 устаника, док су се преостали повукли ка Сталоћу и Појатама да би главнина заузела нове положаје на Багрдану. Делиградска посада, препуштена сама себи и одсечена од главнине снага, без намирница, воде и муниције, ускоро је престала да пружа озбиљнији отпор, чиме је отомански успех у борбама на Делиграду био омогућен..

Крајем јула, Ахмед Хуршид-паша искористио је повлачење дела устаничких снага да би поново напао српске положаје на Делиграду, али овога пута знатно јачим јединицама, оснаженим коњицом. Током једног од више пута поновљених напада изведеног 3. августа, отомански заповедник остварио је успех пробивши српске положаје у делиградским шанчевима и натеравши устанике на потпуно повлачење у правцу северозапада.

Теле кула

Све до тог догађаја, опкољеним српским снагама на Делиграду командовао је Милоје Петровић Трнавац. Након неуспеха у одбрани делиградских положаја, Петровић се са преосталим борцима повукао у Темнић.

ПОЧЕТАК КРАЈА УСТАНКА

Убрзо по отоманском продору кроз утврђене српске положаје на Делиграду, 7. августа уследио је пад Ћуприје, а четири дана касније и губитак Пожаревца, који је означио и отоманско избијање на Дунав код места Петка. Тиме је на два дела била пресечена територија која се до тада налазила под потпуном контролом српских устаника.

Отманским заповедањем српских утврђених положаја на Делиграду почетком августа 1809. године окончана је дуготрајна агонија устаничких трупа на tzv. јужном фронту која је отпочела недореченом офанзивом устаника у правцу Ниша, а кулминирала тешким поразом и великим људским губицима у боју на Чегру, који се одиграо последњег дана маја.

Август 1809. године, након вишеструких српских пораза у борбама на Каменици и Делиграду, и симболично је означио почетак дуготрајног краја Првог српског устанка. Општа несигурност и деморалисаност, посусталост, исцрпљеност, све присутнији страх и неизвесност, довели су и до бега дела угледних устаничких првака, црквених великодостојника и других истакнутих личности. Тако су током августа Београдски пашалук напустили Родофиникин, војвода Петар Добрињац, саветник Јован Протић и београдски митрополит Леонтије.

Општа криза у устаничком покрету у Београдском пашалуку делимично је ублажена током јесени 1809. године када је, захваљујући руској офанзиви против отоманских снага на Доњем Дунаву, дошло до постепеног слабљења отоманске офанзиве у Пашалуку, а потом и до делимичног повлачења трупа са дела те територије.

Тек наредне 1810. године Срби су успели да поврате своје некадашње положаје на делиградском бојишту. Тиме су коначно окончана и последња непријатељства отпочета великим српским поразом у боју на Чегру.

О трагичном исходу и последицама неуспеха српских устаника у боју на Каменици писали су бројни савременици тог догађаја, српски и страни историчари. Највећи део одговорности за пораз устаника првобитно је био приписиван главнокомандујућем српским трупама Милоју Петровићу Трнавцу. Међутим, индикативно је да Петровић није претрпео никакве озбиљније последице непосредно након пораза у боју на Каменици. Тек на скупштини устаничких старешина, одржаној у октобру 1809. године, Милоје Петровић лишен је свих јавних функција и кажњен својеврсним протеривањем у место свог живљења, Остружницу, односно одређеном врстом кућног притвора. Оваква „казна“, изузетно блага, која је била у потпуном нескладу са исходом боја на Чегру и са дотадашњим односом војвода Карађорђа према непослушним или неуспешним заповедницима и старешинама,

указивала је да је на Петровићеву судбину у периоду након каменичког боја утицало више различитих фактора.

У време боја на Чегру војда Карађорђе је са својим ратницима, као што је раније речено, опседао отомански гарнизон стациониран у утврђењу у Новом Пазару. Вести о српском поразу у каменичком боју војда је примио тек 5. јуна, на дан ослобођења Сјенице, када му је курир Стеван Ковачевић донео писмо Милоја Петровића, упућено из Делиграда. Детаљније обавештавајући војда о несрећи која је здедсила устанике у боју на Чегру, Петровић је извештавао о томе да је шездесет хиљада отоманских ратника напало Србе који су, упркос томе што су убили око десет хиљада Турака, били принуђени да напусте своје положаје и повуку се дубље на северозапад Пашалука. У свом писму војду, Милоје Петровић закључио је како „наши нису се могли одержати него једва су се курталисили и ретерирали у Делиград, а наше 3 нахије што су биле јесу се искорениле“. Упркос добијеним вестима о неочекиваном неуспеху и губитку три нахије, као и извештају Петровића који је говорио о континуираном пристизању нових отоманских трупа у Ниш, војда Карађорђе по свему судећи у почетку није био потпуно свестан обима и последица чегарског пораза. Нешто касније, у свом писму Родофиникину упућеном 28. јуна 1809. из Тополе, он је изнео индикативну тезу по којој „народ ... и не помишља да може бити да је оно и наша погрешка богу те се оно онако случило...“ Овакав став војда Карађорђа није једноставно објаснити. Његове узроке могуће је тражити у томе да непосредно по окончању каменичког боја војда није имао целовиту информацију о дешавањима на Чегру.

ОДГОВОРНОСТ

Истовремено, могуће је и да је сам војда осећао део одговорности због избора Милоја Петровића Трнавца за главнокомандујућег устаничких трупама на јужном фронту. У сваком случају, Петровић је свој очити неуспех у обављању поверене мисије у почетку платио само губитком јавних функција, што је својеврсни преседан када су у питању слични догађаји до којих је долазило током раздобља Првог српског устанка.

Трагичан крај Милоја Петровића, до кога је дошло почетком 1810. године, не везује се за питање његове одговорности за неуспех у каменичком боју већ, по сведочењу Вука Караџића, за сумњу да је из користољубља организовао убиство кнеза Марка Катића. Након тог догађаја Петровић је пребегео на аустријску територију одакле је, на Карађорђево захтев, враћен у Пашалук. Погубљен је одсецањем главе у Шапцу. Да ли је на трагичан крај истакнутог устаничког старешине, чија је каријера све до 31. маја 1809. била у сталном успону, утицала његова наводна одговорност за убиство кнеза Марка Катића или је томе допринела и трагедија на Чегру није могуће прецизније одговорити. У сваком случају, тиме је на својеврсан начин, барем за прво време, била затворена страница историје Првог српског устанка која се односила на пораз у боју на Чегру. ■

